

Бахчисарайський фонтан (переклад О. Грязнова)

Олександр Пушкін

Багато хто, як і я, відвідували цей фонтан;
та декотрих вже нема, а інші – далеко.

Саді

Гірей ховав свій згаслий зір;
Янтар в устах його курився;
Безмовний і слухняний двір
Навкруг улесливо юрмився.
В палаці тиша залягла:
Вельможі хана помічали
Ознаки гніву і печалі
У зморшках владного чола.
Але володар гордовитий
Зробив рукою жест сердитий
І всі, віддаючи уклін,
Ідуть. Один в чертогах він.
Нарешті вільно він зітхає.
Жвавіше ханове чоло
Тривогу серця виражає.
Так чорні хмари відбиває
Мінливої затоки скло.

Що не дає йому спокою?
Чому душа його горить?
Чи знов на Русь іде війною,
Чи хоче Польщу підкорить?
Чи помсти задуми криваві
В своєму серці він пригрів?
Чи генуезьких лихварів
Тривожать підступи лукаві?

Ні, ще не час військовій славі
Його підбурювати сни.
Думки далеко від війни.

Невже в гарем повз охорону

Злочинна зрада увійшла,
І квітка пристрасті й полону
Гяуру серце віддала?

Та ні, жінки Гірея милі,
Бажати й думати безсилі,
Цвігуть і в'януть без відрод
Між стін високих огорожі
Під пильним наглядом сторожі,
Не знаючи таємних зрад.
І поза стінами в'язниці
Для них вже не існує світ.
Так іноді південний квіт
Красується за склом теплиці.
Безрадісно життя іде:
Дні, місяці, літа минають.
І непомітно бозна-де
Любов і молодість зникають.
В одноманітності томління
Подія кожна – нагорода.
Життям в гаремі править лінь:
Буває зрідка насолода.
Жінки у злагоді живуть.
Щоб серце якось обмануть,
Вбираються, підводять брови,
Заводять ігри і розмови,
Або під гамір вод живих,
Над їх прозорими струмками,
У затінку дерев густих
Легкими пурхають роями.
Між ними ходить євнух злий,
Від нього критись безнадійно:
І зір, і слух його тонкий
Їх переслідує постійно.
Про непорочність ханських жон
Він дбає вічно. Воля хана
Для нього – то святий закон,
Неначе заповідь Корана;
Нема страшніших заборон.
Для себе ласки він не просить:
Немов бовван, байдуже зносить

І глузування, і докір,
Образи й витівки нескромні,
Презирство, і ласкавий зір,
І наговори віроломні.
Жіночу вдачу він пізнав:
Лукавства їхнього зазнав
І на свободі, і в неволі.
Від них наслухався всього,
І не розчулюють його
Уже ні радощі, ні болі.

Коли в прозорому вбранні
Ідуть насмішниці численні
Купатись у спекотні дні,
І ллються струмені студені
На їх принади чарівні,
Забав їх сторож незворушний,
Він тут; байдужий, непорушний,
Він бачить перелесниць рій;
Гаремом у півтімі нічній
Він скрізь нечутним кроком бродить:
Усе перевіряє сам,
З'являється то тут, то там,
До ліжка кожного підходить;
В турботі вічній, ханських жон
Він стереже розкішний сон,
Нічний підслухуючи лепет,
Зітхання чи найменший трепет,
Що долинає з-під запон.
І горе тій, чий шепіт сонний
Чуже імення називав
Або сусідці невгомонній
Думки розбещені звіряв!

Чому ж тепер вказівку певну
Не дасть йому сумний Гірей?
Не сміючи дихнути, євнух
Чекає знаку край дверей.
Встає володар непривітний;
Той – двері навстіж. Мовчки він
Іде в покої заповітні

Недавно милих ще дружин.

А ті, чекаючи на хана
Обіч грайливого фонтана,
Свої підстилки повстяні
Недбало кинувши, лежали
І, наче діти, слідкували,
Як срібні рибки в глибині
У ньому плавали на дні.
Впускали декотрі навмисне
До них сережки чи намисто.
Навкруг невільниці тихцем
Шербет носили по покою
І раптом піснею дзвінкою
Вони наповнили гарем:

Т а т а р с ь к а п і с н я

1

"Дарує небо путь далеку
Тому, хто прагне віри й див:
Блажен факір, що хадж у Мекку
На схилі днів своїх здійснив.

2

Блажен, хто береги Дунаю
Своєю смертю освятить:
Йому назустріч діва раю
В обійми пристрасні злетить.

3

Стократ блаженний, хто Зарему
У чарах пестощів і сну
Леліє в затишку гарему,
Немов троянду запашну".

Лунає спів. Та де ж Зарема,
Зоря любові, квіт гарему? –
Бліда, замислена, сумна,
Похвал не слухає вона;
Як пальма, зламана грозою,

Вона поникла головою;
Погас вогонь її очей:
Зарему розлюбив Гірей.

Він зрадив їй!.. Та хто ж з тобою,
Грузинко, рівний тут красою?
Навкруг лілейного чола
Ти двічі косу обвила;
Жагучі, незабутні очі
Ясніші дня, чорніші ночі.
Чий голос висловить сильніш
Пориви пристрасті шалені?
Цілунок чий солодший, ніж
Твої цілунки незбагненні?
Як в серце, де лиш ти жила,
Любов до іншої ввійшла?
Але, байдужий і жорстокий,
Тобою знехтував Гірей
І у безмовності ночей
Перебуває самотній,
Забув тебе з тих пір, коли
Княжну із Польщі привезли.

Дала Марії віднедавна
Притулок ця країна дальня.
А перед тим її краса
Втішала інші небеса.
Там батько так пишався нею
І звав відрадою своєю.
Були законом старику
Її дитячі примхи й воля.
Одну турботу на віку
Він мав, щоб у Марії доля
Була безжурна, як весна,
Щоб ні на мить печалі крила
Душі, мов тінню, не накрили,
Щоб і одружена вона
Могла згадать з благоговінням
Своє дівочтво, дні забав,
Що промайнули сновидінням.
В ній все скоряло: чарував

Характер тихий, рухи жваві
І очі сині і ласкаві.
Природи щедрої дари
Вона умінням прикрашала
І арфою, мистецтвом гри,
Бенкети батька оживляла.
Свати вельможних женихів
Руки Марії добивались
В той час, як безліч юнаків
За нею мовчки побивались.
Та на зорі своїх років
Вона кохання ще не знала
І в колі подруг молодих
У замку для розваг і втіх
Своє дозвілля витрачала.

І що ж? Татари навісні
На Польщу ринули рікою:
За вітром з швидкістю такою
Біжить пожежа по стерні.
І от, спустошений війною,
Квітучий край осиротів;
Усюди спалені оселі,
Стоять діброви невеселі
І пишний замок запустів.
Сумна Маріїна світлиця...
В домашній церкві, де кругом
Останнім спочивають сном
Померлі предки, із гербом
Нова з'явилася гробниця...
В могилі князь, дочки нема.
Скупий нащадок в замку править:
Вітчизну змучену неславить
Ганьбою власного ярма.

На жаль, палац Бахчисарая –
Марії юної тюрма.
Гнітить її печаль безкрая,
Усе довкола їй чуже.
Гірей нещасну береже:
Плачі в нічному безгомінні

Тривожать часто ханські сні,
І він пом'якшив для княжни
Гарему правила незмінні.
Похмурий євнух ні вночі,
Ні вдень до неї не заходить.
Не він з недогарком свічі
На ложе сну Марію зводить.
Не сміє навіть в бік її
Підняти очі він свої.
Вона в купальні потаємній
Одна з служницею. Сам хан
Боїться діви полоненній
Ятрить біль душевних ран.
Її у окремому покої
Дозволив жити в самоті,
Немов ховають стіни ті
Печаль істоти неземної.
Лампада тьмяне світло ллє
На образ діви пресвятої,
Відраду серцю надає.
Там сподівання оживає
В душі, що змучена украй;
Там знову думка повертає
В благословенний рідний край;
Там діва сльози проливає
Без подруг заздрісних своїх;
І в час, коли притулок їх
В знемозі млосній потопає,
Святиню строгу укриває
Куток безгрішного життя.
Так серце, жертва хибних кроків,
Таїть в собі поміж пороків
Одне божественне чуття,
Одну священну запоруку...

.....

.....

Настала ніч; укрились тінню
Тавриди сонної поля;
Легкому лаврів шурхотінню
Вторує пісня солов'я;
На небо місяць виповзає

Із неквапливістю гарби
І на долини, на горби
Томливе сяйво розливає.
В прозорі убрані хустки,
Мов привидів мінливих зграя,
По вулицях Бахчисарая
Простих татар спішать жінки
Дозвілля разом розділити
І досхочу поговорити.
Палац затих; заснув гарем
Під шепіт вітру легковійний,
Як засинає день за днем.
Вже завершив скопець надійний
Свої оглядини нічні;
Тепер він спить, та страх постійний
Його тривожить і в-ві сні.
Спокою не дає чекання
Підступних зрад його уму.
То шерех, то чиєсь шептання,
То крики маряться йому.
Обманутий зрадливим слухом,
Він прокидається, тремтить,
Наляканим припавши вухом...
Але навколо все мовчить;
Лиш б'ють фонтани срібнозвучні
Із мармурової тюрми
І ніжно тьохкають з пільми
Співці троянди нерозлучні.
Ще довго євнух не лягає,
Та знову сон його долає.

Чи вам доводилося чуть,
Які розкішні ночі Сходу?
Як солодко вони течуть
Для правовірного народу!
Яке блаженство у домах,
У зачарованих садах,
В гаремах, сповнених жадання,
Де в сяйві місяця й зірниць
Все повне тиші, таємниць
І пристрасного кохання!

.....

Жінки заснули. Лиш одна
В пільмі не спить. Встає вона,
Іде; рукою несміливо
Відкрила двері; за поріг
Ступає пара босих ніг,
Де під дверима полохливо,
Щоб подрімати, євнух ліг.
О, він карає невмолимо:
Оманливий його нічліг!
Як дух, вона проходить мимо.

.....

Ось двері; подих затаїла,
Прислухалась; її рука
Торкнулась в темряві замка...
Ввійшла і ніби остовпіла...
У душу дивний страх проник.
Лампади блимання хиренне,
Кіота золото смиренне,
Пречистої Марії лик,
Хреста зображення священне,
Грузинко! все в душі твоїй
Щось давнє й рідне пробудило,
Все звуками забутих мрій
Невпевнено заговорило.
Вона побачила княжну,
В якої щоки жаром сну
Пожжавлювались мимоволі
І сліз, пролитих у неволі,
Являли зору свіжий слід,
Немов дощем умитий квіт.
Здавалося, то син едему,
Небесний ангел, спочивав
І сонні сльози проливав
За полонянкою гарему.
Зареми бідна, що з тобою?
Ставай навколішки й поглянь...
Її груди стисло від ридань,
Шепоче: "Зглянься наді мною,
Не відкидай моїх благань!.."

Її слова і рух поспішний
Прогнали діви сон безгрішний.
Встає налякана княжна
І незнайомку помічає;
Зі сну розгублена, вона
Її з підлоги підіймає
І каже: "Хто ти? Уночі
Чому ти тут?" – "Я йшла до тебе,
Врятуй мене; мені лиш треба
Надію мати, живучи.
Кохання знала я хмільне,
Я знала пристрасті шаленство.
Але минулося блаженство.
Я гину. Вислухай мене.

Я народилася не тут,
Далеко... та дитячі роки
Лишили в серці слід глибокий
І споминів прекрасних жмут.
Я пам'ятаю гір хребти,
Потоки, змушені вести
У їх тіснинах перегони...
Там інші звичаї й закони.
Але чому, хоч не питай,
Покинула я рідний край –
Не знаю; пам'ятаю море,
Вітрила білі в вишині,
Якусь людину... Страх і горе
Були завжди чужі мені;
Я безтурботно, мов у сні,
В гаремі хана розквітала
І невідомих досі втіх
Покірно й боязко чекала.
І сподівання мрій моїх
Здійснилися. Для насолоди,
Наскучивши війни вогнем,
Гірей забув свої походи
І повернувся у гарем.
Ми перед ханом у чеканні
З'явилися. Ласкавий зір
На мене кинувши в мовчанні,

Гірей позвав мене... З тих пір
Безумства пристрасті жагучі
Ми поділяли; жоден раз
Ані підозри неминучі,
Нудьга чи ревності пекучі
Не розлучали більше нас.
Маріє! Нащо ти з'явилась?..
Відтоді ханова душа
Затьмарила і засмутила.
Він думати не полиша
Про тебе. Він самотній бродить,
Зневаживши мою любов.
Для мене більше не знаходить
Ні почуттів, ані розмов.
Твоя поява недоречна;
Я знаю: не твоя вина...
Так, я прекрасна, безперечно.
Могла б в гаремі ти одна
Для мене бути небезпечна;
Та лиш моя любов хмільна,
А ти любиш, як я, не можеш;
Навіщо ж холодом краси
Ти серце ханове тривожиш?
Облиш Гірея, погаси
У ньому спалахи кохання;
Він лиш мені присягу дав.
Давно всі думи, всі бажання
Він із моїми поєднав.
Мене уб'є жорстока зрада...
Ти бачиш, я упасти рада
Перед тобою і молити.
Не звинувачую тебе я.
О, поверни щасливу мить,
Віддай колишнього Гірея...
Він мій! Не забувай цього.
Він лиш засліплений тобою.
Презирством, просьбами, нудьгою,
Чим хочеш, відштовхни його.
Клянись...(хоч я для Алкорана
Поміж невольницями хана
Збула віру давніх днів,

Та вірою моїх батьків
Була твоя) - клянися нею
Зарему повернуть Гірею...
Якщо б я змушена була
На щастя втратити надію,
То... я кинджалом володію,
Бо на Кавказі я зросла".

Сказавши так, вона пішла,
Лишивши злякану Марію.
Незрозуміла для княжни
Страждання пристрасного мова,
Слова сприйняти не готова:
Жахливі й дивні їй вони.
Які плачі, які моління
Врятують від ганьби падіння?
Що жде її в неволі цій?
Невже судилося і їй
Життя наложниці мерзенне?
О боже! Тільки б лиходій
Забув про сховище смирення,
Куди нещасну помістив,
Чи існування безіменне
Їй милосердно вкоротив, —
З якою б радістю Марія
Цей світ залишила сама!
Дівочих літ прекрасна мрія
Розтоптана, її нема!
Їй тісно в світа шкаралущі.
Вже їй пора, Марію ждуть
І в небеса, у райські кущі,
Ласкавим усміхом зовуть.

.....

Минули дні; княжни нема,
Раптово сирота спочила.
У світ небесний крадькома,
Неначе ангел, полетіла.
Та що ж в труну її звело?
Постійна туга безнадії,
Хвороба чи підступне зло?..

Хто скаже нам? Нема Марії!..
Палац похмурий запустів,
Гірей покинув мирні стіни.
Орду татар він знов повів
В набіг за рубежі країни;
Він знову в бурях бойових
Летить кривавий, безпощадний;
Та в серці хана поміж них
Таїться холод безвідрадный.
У згубних сутичках нових
Здіймає шаблю й ціпеніє,
Безумно дивиться довкіл
На бойовище мертвих тіл
І, мов зі страху, полотніє.
Шепоче щось, а то, бува,
Невтішні сльози пролива.

Гарем, зневажений, забутий,
Не бачить ханського лиця.
Старіють, боячись зітхнути,
Під пильним наглядом скопця
Дружини хана. Поміж ними
Нема грузинки вже; вона
Гарема стражами німими
В потік занурена до дна.
Як тільки відійшла княжна,
Скінчилось і її страждання.
Якою б не була вина,
Було жахливим покарання!

Спустошивши вогнем війни
Кавказькі пагорби, лани
І села мирної Росії,
В Тавриду повернувся хан
І в пам'ять юної Марії
Звелів поставити фонтан
Увесь із мармуру, примхливий.
Над ним півмісяць золотий
Мов обрамляє хрест святий
(Цей символ, надто вже сміливий,
Є приклад неуктва простий).

Не стертий довгими роками,
Під ними напис прогляда.
За незнайомими рядками
Дзюрчить у мармурі вода
І в чашу чистими сльозами
По краплі день і ніч спада.
Так сльози матері спадали
За сином, жертвою війни.
Коли переказ давнини
Татарки молоді узнали,
Скорботний пам'ятник вони
Фонтаном сліз найменували.

Лишивши північ, де зима
Така холодна і безкрая,
Відвідав я Бахчисарая
Палац, забутий усіма.
Серед безмовних переходів
Блукав я там, де бич народів,
Татарин буйний, святкував
Свої жахливі перемоги
І в млосній лінії потопавав.
Ще віє подихом знемоги
В пустих покоях і садах;
Там грають води, квітнуть рози,
Звисають виноградні лози,
А стіни в золоті й килимах.
Я бачив там старезні ґрати;
За ними мусили тоді
Янтарні чотки розбирати
Дружини хана молоді.
Я бачив кладовище ханів,
На жаль, в занедбаному стані.
Стовпи надгробків кам'яних,
Схиливши чалми мармурові,
Немов зійшлися у розмові
Про тлін володарів земних.
Де ділись хани? Де гарем?
Скрізь тихо, пусто... Все пропало...
Але мене не тим вогнем
Тоді манило й зігрівало:

Ані троянди запашні,
Ні крапель музика грайлива
Не заколихували, ні!
Душа жила чеканням дива.
І ніби тінь прозора, діва
В палаці марила мені...

.....

Чиє обличчя неясне,
Чий образ, ніжний і летючий,
Мов переслідував мене,
Невідворотний, неминучий?
Чи то Маріїна душа
Мені ввижалась, чи Зарему,
Що ревностів не полиша,
Я уявляв серед гарему?

Таку ж красу, іще земну,
І милий погляд пам'ятаю...
Я із вигнання вдалину
До неї думкою літаю.
Безумче! досить! припини,
Не оживляй свого страждання,
Не вір бентежним снам кохання –
Тебе обдурюють вони.
Отямся! Доки будеш, в'язню,
Свої кайдани цілувать
І в звуках ліри невідв'язно
Своє безумство вихвалять?

Прихильник муз, прихильник миру,
Забувши славу і любов,
О, скоро вас побачу знов,
Веселі береги Салгіру!
Прийду на схил приморських гір,
Картини згадуючи милі,
І знов мені таврійські хвилі
Порадують жадібний зір.
Де знайдеш ти таку відраду?
Все дивне: гори і ліси,
Янтар і яхонт винограду,
Долини, сповнені краси,

Веселі бризки водоспаду...
Все погляд вершника п'янить
У панорамі гір безмежній,
Коли по стежці прибережній
Слухняний кінь його біжить,
А море піниться, як брага,
Об скелі б'ється і шумить
Навколо урвищ Аю-дага...

Переклад: Грязнов Олександр Андрійович